

Юридичні особи як учасники цивільних правовідносин

Заболотна Наталія Ярославівна¹, Бек Уляна Павлівна²

Опубліковано	Секція	УДК
13.10.2023	Право	347.413

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10017181>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Новітнє суспільство неможливо уявити без таких його учасників, як колективні утворення, об'єднання громадян у різного роду спілки, товариства і т. п. для того, щоб досягти певного суспільно корисного результату. Правовою формою такого об'єднання осіб для участі в цивільних відносинах є юридична особа. Інститут юридичної особи є надзвичайно важливим правовим інститутом, який дає можливість ефективно обслуговувати цивільний обіг у будь-якій країні світу. Побудова даного інституту залежить від різноманітних факторів, зокрема, історичного шляху, правових традицій, ментальності народу тощо. Від правильної конструкції цього інституту залежить добробут і життя громадян та країни в цілому. Однак варто зазначити, що не будь-яке колективне утворення має право називатися юридичною особою.

Звернувшись до Цивільного кодексу України, бачимо, що юридичною особою визнається організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, яка наділяється цивільною правоздатністю і може від свого імені набувати майнових та особистих немайнових прав і нести обов'язки, бути позивачем та відповідачем у суді.

Загалом, в даній статті ми висвітлили проблему, пов'язану з визначенням сутності юридичної особи як учасника правових відносин. Також українські цивілісти, опираючись на традиції континентальної системи права щодо поділу права на приватне і публічне, здійснили поділ юридичних осіб на юридичних осіб приватного і юридичних осіб публічного права. Тому, ми розглянули це дискусійне питання і провели порівняльний аналіз, в якому доводиться різна спрямованість у створенні та діяльності юридичних осіб приватного та публічного права.

З розвитком ринкової економіки в Україні завданням законодавця, і загалом юридичної науки, полягає у формуванні правової основи для ефективного використання потенціалу іноземних компаній. Вважаємо, що в Україні є навіть певна перевага, адже у неї є всі умови для створення власної моделі правового регулювання відносин з іноземним елементом, тобто вона може уникнути типових помилок, запозичити позитивний досвід зарубіжних держав у сфері регулювання відносин за участю іноземних компаній, але, звісно ж, з пристосуванням його до особливостей національної економічної, правової, політичної та інших сфер суспільного життя.

¹ кандидат, юридичних наук, доцент кафедри цивільного права та процесу, Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», <https://orcid.org/0000-0002-7921-3994>

² кандидат, юридичних наук, доцент кафедри цивільного права та процесу, Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», <https://orcid.org/0000-0002-1770-4237>

Ключові слова: юридичні особи, юридичні особи приватного права, юридичні особи публічного права, цивільні правовідносини, учасник цивільних відносин.

Legal entities as participants in civil legal relations

Abstract. It is impossible to imagine modern society without its participants, such as collective formations, unification of citizens in various kinds of unions, societies, etc., in order to achieve a certain socially useful result. The legal form of such an association of persons for participation in civil relations is a legal entity. The institution of a legal entity is an extremely important legal institution that makes it possible to effectively serve civil circulation in any country of the world. The construction of this institute depends on various factors, in particular, the historical path, legal traditions, the mentality of the people, etc. The well-being and life of citizens and the country as a whole depends on the correct design of this institute. However, it is worth noting that not every collective entity has the right to be called a legal entity.

Turning to the Civil Code of Ukraine, we see that a legal entity is an organization created and registered in accordance with the procedure established by law, which is endowed with civil legal capacity and can acquire property and personal non-property rights on its own behalf and bear obligations, be a plaintiff and a defendant in court.

In general, in this article we highlighted the problem related to the definition of the essence of a legal entity as a participant in legal relations. Also, Ukrainian civilians, relying on the traditions of the continental legal system regarding the division of law into private and public law, divided legal entities into legal entities of private law and legal entities of public law. Therefore, we considered this debatable issue and conducted a comparative analysis, which proves different orientations in the creation and activity of legal entities under private and public law.

With the development of the market economy in Ukraine, the task of the legislator, and of legal science in general, is to create a legal basis for the effective use of the potential of foreign companies. We believe that Ukraine even has a certain advantage, because it has all the conditions for creating its own model of legal regulation of relations with a foreign element, that is, it can avoid typical mistakes, borrow the positive experience of foreign countries in the field of regulation of relations involving foreign companies, but, of course, with its adaptation to the peculiarities of the national economic, legal, political and other spheres of social life.

Keywords: legal entities, legal entities of private law, legal entities of public law, civil legal relations, participant in civil relations.

Вступ

Юридична особа як правова категорія вже є не новою в національному законодавстві, а тому її визначення міститься в Цивільному Кодексі України (далі – ЦК України). Так, ст. 80 ЦК України визначає юридичну особу як організацію, створену і зареєстровану у встановленому законом порядку, що наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, та може бути позивачем та відповідачем у суді [1].

Виходячи з того, що ЦК України розкриває поняття «юридичної особи» через поняття «організація», то варто зупинитися на теорії «організації». На думку науковців, юридичною особою є правове вираження визначених суспільних відносин людей, об'єднаних одною метою. Вважають навіть, що юридична особа є організацією та юридичною особистістю. Спробуємо обґрунтувати дане положення. Виділення окремою особи першочергово спричинене практичною необхідністю, і пов'язується з наступними функціями даного інституту: 1) оформлення колективних інтересів; 2) об'єднання капіталу; 3) зменшення підприємницького ризику; 4) управління капіталом [2, с. 43–44].

Найвагомішою причиною все ж є те, що відсутність такої правової категорії, як «юридична особа», призведе до хаосу у цивільному обороті.

Для правильного розуміння інституту юридичної особи, потрібно розкрити її сутність. Це можливо зробити через розкриття найважливіших ознак даного учасника правовідносин. А саме, до таких ознак можна віднести: 1) організаційну єдність – юридична особа має свою структуру, яка включає певні елементи; 2) публічність виникнення та припинення; 3) загальну правоздатність, тобто юридична особа, будучи самостійним учасником, всі свої права та обов'язки здійснює як право- і дієздатний суб'єкт; 4) майнову відокремленість, тобто кожна юридична особа має майно, яке є матеріальною основою її діяльності, і це майно належить юридичній особі на праві власності або на праві повного господарського відання (державні підприємства) чи оперативного управління (державні установи, організації); 5) самостійну відповідальність – юридична особа як самостійний суб'єкт несе самостійну майнову відповідальність за своїми зобов'язаннями всім належним їй майном; 6) виступ у цивільному обороті від свого імені, а саме юридична особа виступає в цивільних правовідносинах, укладає різноманітні угоди як окремий суб'єкт від свого імені, а не від імені своїх засновників чи органу, що її створив [2, с. 44].

З визначення, що нам подає ЦК України, бачимо, що юридична особа наділяється цивільною правоздатністю та дієздатністю. Правосуб'єктність юридичних осіб, тобто їх правоздатність і дієздатність, у ЦК України визначається окремими нормами, а саме, ст.ст. 91, 92 [1]. Ми погоджуємося з думкою тих цивілістів, які вважають, що юридична особа стає правосуб'єктною з моменту її створення, тобто з моменту її державної реєстрації набуває не лише правоздатність, але й дієздатність. Таким чином, для юридичної особи законодавством не визначаються види дієздатності, як і не визначається можливість обмеження або ж взагалі визнання недієздатною, як для фізичної особи [3, с. 33].

Більшість правознавців переконані, що інститут юридичної особи введений для того, щоб його норми закріпили організаційно-структурну, майнову і функціональну єдність відмінного від фізичної особи учасника цивільних правовідносин, а також встановили межі його цивільної правоздатності і дієздатності, визначили порядок створення і припинення, врегулювали низку питань, що загалом дають можливість визначити правове становище такого учасника [3, с. 33].

Найбільш дискусійним питанням, пов'язаним із такими учасниками цивільних відносин як юридичні особи, є розмежування їх на юридичних осіб публічно права і юридичних осіб приватного права.

В основу поділу юридичних осіб на юридичні особи приватного і юридичних осіб публічного права покладений критерій способу створення юридичних осіб. Так, в ч. 2 ст. 81 ЦК України встановлюється положення про те, що юридичні особи, залежно від порядку їх створення, поділяються на юридичні особи приватного права і юридичні особи публічного права [1]. Загалом, не всі науковці визнають взагалі необхідність поділу юридичних осіб на осіб публічного та приватного права, адже вважають, що даний критерій поділу не є універсальним, тому що розпорядчим способом можуть утворюватися і юридичні особи приватного права, засновані державою або територіальною громадою, також вважають, що критерій поділу юридичних осіб залежно від порядку їх створення недостатньо повно і чітко відповідає сутності таких юридичних осіб. Відкритий перелік осіб публічного права звісно ж не сприяє правовій визначеності, окрім цього, існує проблема відмежування їх від юридичних осіб приватного права [4, с. 30].

ЦК України є кодексом приватного права, то логічно, що у ньому врегульовуються юридичні особи приватного права. Дійсно, термін «юридична особа» належить до

приватно-правового інструментарію, і це стало підставою для застосування до юридичних осіб публічного права відповідних положень про державну реєстрацію. Так, Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» [5] вперше впроваджено державну реєстрацію державних органів як юридичних осіб. Отож, законодавець передбачає єдиний порядок створення юридичних осіб незалежно від виду, який полягає у прийнятті рішення про заснування, формування органів управління та майна юридичної особи, а також державну реєстрацію. Однак, варто звернути увагу, що законодавство України може передбачати особливості створення, як осіб приватного (йдеться про виробничі кооперативи, наприклад), так і публічного права [6, с. 40].

Окрім загальних ознак юридичної особи юридичні особи публічного права мають деякі особливі ознаки, які саме і виокремлюють їх в різновид юридичних осіб. Так до визначальних ознак юридичних осіб публічного права можна віднести такі:

1. створюються суб'єктами публічного права (державою, територіальною громадою) в розпорядчому порядку;
2. діяльність спрямована на задоволення державного (суспільного) інтересу;
3. не є власниками майна, майно належить на обмежених речових правах (праві оперативного управління, праві повного господарського відання);
4. субсидіарну відповідальність за дії юридичної особи публічного права несе суб'єкт публічного права [4, с. 30–31].

Щодо правосуб'єктності юридичної особи публічного права, то вона може бути реалізована через створені нею органи, які мають діяти в її інтересах відповідно до закону, інших правових актів та установчих документів. Цивільна правоздатність юридичної особи публічного права виникає з моменту державної реєстрації в органах, які уповноважені здійснювати реєстраційні дії. Проте тут є певна особливість при поданні документів для державної реєстрації, зокрема, юридичні особи публічного права мають надати рішення про створення у вигляді розпорядчого акта Президента України, органу державної влади, органу місцевого самоврядування. Припинення ж діяльності відбувається з моменту державної реєстрації припинення юридичної особи за умови рішення власника чи уповноваженого ним органу або ж за рішенням суду [7, с. 192–193].

А щодо цивільної дієздатності юридичної особи публічного права, то ЦК України встановлює, що юридична особа набуває цивільних прав та бере на себе цивільні обов'язки через свої органи, які діють відповідно до закону або установчих документів (ч. 1 ст. 92 ЦК України) [1]. Дієздатність юридичної особи публічного права здійснюється через органи, що діють відповідно установчих документів та закону.

Досліджуючи питання місця юридичних осіб публічного права у суб'єктному складі цивільних правовідносин, то можна зазначити, що беручи участь у таких цивільних правовідносинах, як оренда, купівля-продаж та ін., на юридичних осіб публічного права поширюються ті самі правила, що застосовуються і до юридичних осіб приватного права. Це прямо впливає із ст. 82 ЦК України, у якій зазначено, що на юридичних осіб публічного права у цивільних відносинах поширюються положення цього Кодексу, якщо інше не встановлено законом (ст. 82 ЦК України) [1; 7, с. 193].

В основному, особливістю публічних юридичних осіб є те, що дані суб'єкти переслідують суспільно-корисні цілі в тих сферах цивільно-правових відносин, де ринкові механізми об'єктивно не працюють, або ці сфери являють собою стратегічний інтерес держави в регулюванні вказаних правовідносин.

Вихід України на міжнародний рівень як суверенної держави привернув до неї увагу корпоративних структур, які зосереджують значні фінансові ресурси, і мають потенціал для їх інвестування в українську економіку. Проте нестабільність національного законодавства, яке могло б гарантувати захист іноземного капіталу, не дозволяє таким структурам розвернути повною мірою діяльність на території України. Недосконалість законодавчої бази не тільки позбавляє Україну можливості привернути до своєї економіки якісний іноземний капітал, але також не сприяє розвитку й українських підприємницьких структур [8, с. 141].

Висновки

ЦК України здебільшого зосереджений на врегулюванні діяльності та участі у цивільних правовідносинах юридичних осіб приватного права, закріплюючи ряд норм, що безпосередньо їх стосуються. Діяльність же юридичних осіб публічного права регулюється значно меншою кількістю норм.

На основі проведеного аналізу, зрозуміло, що публічні юридичні особи мають право брати участь у цивільних відносинах на тих же умовах та зі застосуванням тих же загальних правил, що застосовуються і до інших учасників. Однак, часто наявні і певні особливості, притаманні для публічних юридичних осіб.

Таким чином, правова сутність юридичних осіб приватного права полягає у першочерговості їх «існування» в межах приватного права, в свою чергу, юридичні особи публічного права опосередковано вступають у приватноправові відносини, реалізуючи свої публічні функції.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Кочин В. Правова сутність юридичної особи. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 43–48.
3. Гордеюк А. О. Поняття особи у цивільному праві та його співвідношення з поняттями суб'єкта цивільного права, суб'єкта цивільних правовідносин, учасника цивільних відносин. *Forum Prava*. 2020. 60(1). С. 29–36.
4. Піддубна В. Ф. Юридичні особи публічного права як учасники цивільних відносин. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. № 4(14). 2020. С. 29–33.
5. Про внесення змін до Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців" та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 26.11.2015 р. № 835-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-19#Text> (дата звернення: 03.10.2023 р.).
6. Гнатів О. Юридичні особи публічного права: підходи до розуміння. *Law. State. Technology*. Вип. 1. 2022. С. 39–45.
7. Гнат Н. Місце юридичних осіб публічного права у суб'єктному складі цивільних правовідносин. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 4 (12). 2017. С. 191–196.
8. Гукаленко О. О. Іноземні юридичні особи як учасники цивільних правовідносин в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. С. 141–147.